

מכפיל כוח ששינה כיוון מפקדות האוגדה

האוגדה המשימתית והאוגדה הקבועה, היו במשך שנים קבלן הביצוע העיקרי של צה"ל בכל הנוגע לתכנון האופרטיבי ולפיקוד על מבצעים בלחימה. העימות המוגבל הביא להקמת אוגדות מרחביות, והדבר גרם לניוון שיטות העבודה במפקדות של האוגדות המתמרנות

תא"ל (מיל) ד"ר דני אשר, לשעבר מדריך ומרצה במכללה לפיקוד ומטה ובמכללה לפיקוד טקטי וחוקר במכללה לביטחון לאומי

תפקידן של מפקדות האוגדה בצה"ל הוא לתכנן, לפקד ולהוציא לפועל את תוכניות המבצעים של כוח המונה כמה חטיבות. הרעיון של מפקדות כאלה - חלוקת הצבא למפקדות משנה, או איגודן של יחידות קטנות במסגרת פיקודית רחבה יותר - הועלה כבר בשחר ההיסטוריה הצבאית. הוא נועד לאפשר תמרון נכון ונחרץ יותר בשדה הקרב, שיוביל בין היתר למיצוי מושכל יותר של הכוח. הפעלת הרמה האוגדתית הייתה נר לרגליו של צה"ל כמעט בכל מלחמות העבר. האוגדה הפכה עד מהרה לעוצבת היסוד - לגורם העיקרי, היוזם ומבצע מהלכים של בניין הכוח. במקביל שימשה מפקדתה גורם עיקרי לתכנון אופרטיבי ולפיקוד על הכוחות המתמרנים, המסייעים והתומכים בלחימה. האוגדה כעוצבת היסוד של הצבא פעלה ופיקדה כמעט על כל מלחמות ישראל מאז מלחמת העצמאות ועל המבצעים ביניהן. תכנונים ותרגילים אוגדתיים היו העוגן בפעילותו של צה"ל; נושא האוגדה היה הבסיס בלימוד במכללה הצבאית לפיקוד ומטה; רובם של מפקדי האוגדות, לא כל שכן קציני המטה שלהם, רכשו את עיקרי שיטת ההפעלה, ותרגלו את השליטה והבקרה ברמה האוגדתית במסגרת התרגילים במכללה לפיקוד ומטה.

האוגדה כעוצבת היסוד של הצבא פעלה ופיקדה כמעט על כל מלחמות ישראל מאז מלחמת העצמאות ועל המבצעים ביניהן

בעשורים האחרונים חלו בצה"ל ובטבע המלחמה, כמה שינויים שגרמו לפגיעה קשה במפקדות האוגדה, גוף התמרון המרכזי של צה"ל:

- ההתרכזות בלחימה בעימות המוגבל.
- ההתמקדות במפקדות מרחביות.
- העדפת גורמי האש, בעיקר אלה המופעלים מן האוויר, על אלה של התמרון.
- צמצום המפקדות והאימונים.
- שינויים מפליגים בארגון המערך הלוגיסטי.

שינוי סדר העדיפויות וההתרכזות ברמת החטיבה בכלל, ובמפקדות המרחביות בפרט, הפחיתו כנראה את הכשירות של מפקדות האוגדה הקיימות לתכנן ולפקד על מאמצי התמרון בלחימה כיום. בעקבות הלחימה בחזבאללה במלחמת לבנון השנייה (יולי-אוגוסט 2006) הצביעה הביקורת הגלויה, שהתפרסמה באמצעי התקשורת,

צה"ל פוּשט על בתי מלאכה לייצור נשק באיו"ש. שינוי סדר העדיפויות וההתרכזות ברמת החטיבה בכלל, ובמפקדות המרחביות בפרט, הפחיתו כנראה את הכשירות של מפקדות האוגדה הקיימות לתכנן ולפקד על מאמצי תמרון בלחימה כיום

על ליקויים משמעותיים בתפקוד מפקדות האוגדה במהלך המערכה. בחינה מקיפה של ההקמה וההפעלה של מפקדות האוגדה במערכות העבר של צה"ל עשויה להביא לגיבוש מסקנות, לשנות סדרי עדיפויות, ואולי אף להוביל לשיפור בכושרן של המפקדות האלה לקראת המבחנים הצפויים להן בעתיד.

הקמת שלוש מפקדות האוגדה הראשונות

הצורך בבנייתה של מפקדה על חטיבתית בצה"ל עלה כבר במלחמת העצמאות. בחלקה הראשון של המלחמה, במבצע "נחשון" לפתיחת הדרך לירושלים, עלה הצורך במפקדה כזאת. בחלקה השני של המלחמה, במבצעים הגדולים, למשל, "יואב", "חירם" ו"חורב", משהופעלו במקביל כמה חטיבות הייתה זו מפקדת החזית (דרום וצפון) שפיקדה על הכוחות והצליחה לייצר, באמצעות התיאום ביניהם, סינרגיה שהכפילה את הישגים.

צה"ל, שצומצם בעקבות מלחמת העצמאות, הסתפק בחטיבות הסדירות שנותרו ובחטיבות המילואים. מפקדות הפיקודים נועדו לאפשר הפעלה ותיאום בין עוצבות היסוד - החטיבות המוגברות. הידרדרות המצב הביטחוני בעקבות התמוטטותם של הסכמי שביתת-הנשק, ופעולות הגמול בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20, הובילו לתכנון מבצעים התקפיים בכלל הגזרות שהבליטו אפשרויות של "מקרה הכול". כדי לאפשר הפעלה מיטבית של כלל הכוח הצה"לי עלה הרעיון לבנות מפקדה על-חטיבתית.

שתי האוגדות האחרות נתנו מענה לפיקוד המרכז, אך למדו גם את שתי החזיתות האחרות

דיונים על אופי הדרג העל-חטיבתית החלו כבר בסוף 1951. בסופם התקבלה הצעתו של ראש מחלקת המבצעים אל"ם יצחק רבין שלפיה יוקמו אוגדות משימתיות שהרכבן ישתנה לפי הצרכים. הרמטכ"ל רא"ל מרדכי מקלף הציג את בנייתן כשלב ביניים עד להקמתה של דיוויזיה במועד מאוחר יותר.

ב-1954, לאחר שהושלמה עבודת מטה ארגונית, הוחל בצה"ל בבנייתן של שלוש מפקדות אוגדה. בהחלטת המטכ"ל בדבר ההקמה נכתב כי החטיבה תישאר עוצבת היסוד, והאוגדה תהיה רק הדרג האופרטיבי. המפקדות האלה נבנו בשני הפיקודים הדומיננטיים: מפקדת אוגדה 36 בצפון ומפקדת אוגדה 38 במרכז. אוגדה נוספת, 40, בוטלה בסוף אותה השנה ותוכננה להיבנות מחדש במשך הזמן כאוגדה 77 על בסיס מפקדת גיסות השריון שהוקמה באותה תקופה ועברה חבלי לידה קשים.

היעיסוק במפקדות האוגדה נעשה בהילוך נמוך, ואת התנופה לפיתוח המפקדה האוגדתית נתנו כנראה ההכנות למבצע סיני. ההכרה במטכ"ל, בעיקר של העומד בראשו, רא"ל משה דיין, בכך שהמלחמה במצרים, הגדולה במדינות ערב, היא בלתי נמנעת, הביאה לתנופה

מחודשת במהלך 1956. מפקדת אוגדה 38 מפיקוד המרכז הופנתה לתכנון מהלכים במרחבי פיקוד הדרום. בראשה הועמד אל"ם יהודה ואלך, ששימש עד אז מפקד מחוז הדרום. המחוז הזה היה למעשה תחליף לפיקוד שהצטמצם עד לבנייתו מחדש תחת פיקודו הזמני של האלוף מאיר עמית, ואחריו אל"ם אסף שמחוני.

מפקדה נוספת שהוקצתה למרחב הייתה מפקדת אוגדה 77. המפקדה הזאת הוקמה למעשה מחדש על-ידי האלוף חיים לסקוב, שהקים לצדה את מפקדת גיסות השריון. האוגדה החדשה הסתייעה גם במפקדים ובאמצעים שהושאלו מאוגדה 36.

מפקדת האוגדה השלישית - אוגדה 36 - נותרה בפיקוד הצפון ושולבה בפיקוד על תוכניות הגנה במרחב בגזרת העמקים. מפקד האוגדה אל"ם אברהם יפה ויתר על תפקידו כמפקד האוגדה שלא לקחה חלק במלחמה ערב מלחמת סיני, והתמנה לתפקיד של מפקד חטיבה 9. החטיבה הזאת, חטיבת המילואים של בני העמק, תכננה וביצעה מהלך עצמאי ארוך של תנועה קשה לאורך חופו המערבי של מפרץ אילת, הגעה לאזור שארם אל-שיח' ומצרי טיראן וכיבושם במטרה לפרוץ את הסגר הימי על נמל אילת.

הפעלת מפקדות האוגדה במלחמת סיני

תכנית המערכה בסיני התגבשה לפני המלחמה, אך עברה שינויים מהותיים בעקבות שיתוף-הפעולה עם כוחות של הצבא הצרפתי ושל הצבא הבריטי, שתוכננו לפעול במקביל במבצע מוסקטיר. מפקדי העוצבות בשטח, כולל אלוף הפיקוד אל"ם אסף שמחוני, לא היו בסוד העניינים. הפעלת הכוחות בפרוץ המלחמה בחזית סיני התבצעה רק לאחר שכוח קדמי הוצנח באזור מצרי המתלה.

את הפיקוד על הכוחות המתמרנים שנועדו לפרוץ ללב סיני קיבלו על עצמן שתי אוגדות משימתיות: אוגדה 38 פיקדה על הכוחות בציד המרכזי מניצנה לעבר אום כתף ואבו עגילה; אוגדה 77 (שתוגברה במפקדים, כולל גורמי קשר מאוגדה 36) פיקדה על הכוחות שתוכננו להתקדם בציד הצפוני, דרך מערכי רפיח, לעבר מרחב אל-עריש. מפקדות האוגדה הצעירות נוטרלו למעשה לאחר פריצת המערכים המצריים בחזית סיני, והתקדמות הכוחות מערבה נעשתה בפיקוד החטיבות. מפקדות האוגדה נותרו מאוחר.

הקמת מפקדת אוגדה רביעית בשנות ה-60 וההכנות למלחמה הבאה

הרגיעה היחסית במצב הביטחוני בסוף שנות ה-50 ובתחילת שנות ה-60 של המאה ה-20 אפשרה לצה"ל לקדם את בניית סדר-הכוחות שלו בתכנית סדורה. חטיבות טנקים חדשות נבנו, וחטיבות רגלים הוסבו לחטיבות ממוכנות. סדר-הכוחות שגדל חייב גם תוספת של מפקדות. לצד שלוש מפקדות האוגדה הקיימות הוחל ב-1964 בבנייתה של מפקדת אוגדה נוספת. בשל החשש מגידולו של הצבא המצרי וההכרה בכך שצפוי סיבוב נוסף מולו - הוקמה מפקדת אוגדה 31 שהייתה כפופה למפקדת פיקוד הדרום. למפקדה הראשון התמנה כאיש מילואים האלוף (מיל') אברהם יפה, שהיה בעבר מפקד אוגדה 36 וסיים תפקיד של אלוף פיקוד הדרום. מפקדת האוגדה התרכזה בתכנון מהלכי לחימה אופרטיביים בגזרת פיקוד הדרום; מפקדת אוגדה 36 התרכזה בתכנונים של פיקוד הצפון.

כוחות צה"ל במהלך מלחמת סיני. העיסוק במפקדות האוגדה נעשה בהילוך נמוך, ואת התנופה לפיתוח המפקדה האוגדתית נתנו כנראה ההכנות למלחמת סיני

ההגנה. האוגדה המתורגלת יותר, אוגדה 84 של מפקדת גיסות השריון בפיקודו של האלוף ישראל טל, עסקה בעיקר בתכנון של התקפות הנגד. לצדן של האוגדות האמתיות פעלה לראשונה אוגדת הונאה 49 (על בסיס פיקוד ההדרכה ומפקדו אל"ם שלמה אמבר) שפרסה במרחבי הנגב הדרומי כחלק מסדר-הכוחות של פיקוד הדרום. כשהתקרב המועד לפרוץ הלחימה עסק הפיקוד בתכנון ההתקפה, והאוגדות התרכזו בתכנון מפורט של הבקעת מערכי ההגנה המצריים בקדמת סיני. במקביל נבחנו כל האפשרויות לאיגוף המערכים האלה, אפשרויות שניזונו מניתוח מקיף של העבירות ויכולת התנועה של הכוחות המשוריינים בצירים החוליים ובוואדיות במרחבי סיני.

ב-5 ביוני 1967 נעו שלוש האוגדות בסיני מערבה כדי לתקוף את המערכים המצריים ולאגפם. אוגדה 84 הבקיעה בקרב יום את מערכי רפיח, והמשיכה מערבה לעבר אל-עריש. אוגדה 38 פרצה מערבה בציר המרכזי, והבקיעה בקרב לילה מורכב את מערכי אום כתף. אוגדה 31 פיצלה את שתי חטיבותיה, ונעה בין שני המאמצים הפיקודיים בציר החולי של ואדי חרידין, ודרך הציר המרכזי, ללחימה עם כוחות השריון המצריים במרחב ג'בל לבני. בשלבי הפריצה וההבקעה הופעלו הכוחות מתוך מפקדה עיקרית שפרסה את כוחותיה בסמוך לשטחי היערכות. זו תיאמה בין המאמצים החטיבתיים, ופיקדה על מאמצי התמרון והאש. ניהול הקרב התבצע גם מהחפ"ק של מפקד האוגדה. החפ"קים והמפקדות דילגו בהמשך, בעקבות טורי הכוחות המתקדמים, אל לב סיני.

אוגדה 36, בפיקודו של האלוף אלעד פלד, קיבלה את האחריות לחזית הלחימה הדרומית של פיקוד הצפון - החזית עם ירדן בצפון

שתי האוגדות האחרות נתנו מענה לפיקוד המרכז, אך למדו גם את שתי החזיתות האחרות.

התכנונים נועדו לתת מענה התקפי מול מערכי ההגנה המצריים והסוריים שנבנו ונערכו באותה עת על בסיס תורת הלחימה הסובייטית. בבית-הספר לפיקוד ומטה עסקו כל אותה עת בכתיבת תורת ההפעלה של מפקדת האוגדה, בתכנונים שדימו את התוכניות האופרטיביות ובתרגול מצבים שאפשרו הבקעת מערכי הגנה דמויי המערכים בקדמת סיני ובמעלות לרמת-הגולן.¹

הפעלת מפקדות האוגדה המשימתיות במהלך מלחמת ששת הימים

תקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים אפשרה את ריכוזם של כוחות רבים, בעיקר בחזית סיני, אך במקביל גם בחזיתות האחרות. שלוש אוגדות רוכזו בגבולו המערבי של הנגב, ונערכו להגנה מול ריכוזי הצבא המצרי רבי העוצמה שהגיעו בניגוד להסכמים ולהבנות שהתקבלו לאחר מלחמת סיני, בחצי-האי סיני. אוגדה נוספת, אוגדה 36, נותרה בחזית הצפון ועסקה בתכנונים הגנתיים והתקפיים בחזית צפון השומרון מול הצבא הירדני, ובחזית עמק הירדן ואצבע הגליל מול הכוחות הסוריים שברמת-הגולן.

ההמתנה הארוכה חייה הערכות משתניות, ויצרה שפע של תוכניות - הן ברמת פיקוד הדרום והן ברמת האוגדות הפרוסות בקו. שתיים מן האוגדות - אוגדה 31 של פיקוד הדרום בפיקודו של האלוף (מיל") אברהם יפה, ואוגדה 38 של פיקוד המרכז בפיקודו של האלוף אריאל שרון, ראש מה"ד (מחלקת ההדרכה), נערכו ועסקו בעיקר בתכנון

השומרון - שבה נפתחה הלחימה כבר ב־5 ביוני. מפקדת האוגדה מגבעת המורה והחפ"ק האוגדתי מהגלבוץ תיאמו בין שתי החטיבות הפורצות דרומה וניהלו את האש. כשהתקבלה החלטה על הבקעת המערכים הסוריים בצפון אצבע הגליל פקד חפ"ק פיקודי בראשות הרמ"ט תא"ל דן לנר על המאמץ הדו־חטיבתי של גולני וחטיבה 8. מפקדת אוגדה 36 הועתקה גם היא צפונה, והחלה לפקד על מאמץ משני שפרץ לעבר דרום רמת־הגולן. פיקוד המרכז, שחסר מפקדת אוגדה, נאלץ לפעול מחפ"ק קדמי בבנייני האומה בירושלים, משם פיקד על שלוש מחטיבותיו (16,10, 55) שלחמו במרחב העיר ירושלים.

השהייה בסיני - הקמת מפקדת אוגדה סדירה והסבת האוגדות ממפקדה משימתית למפקדה קבועה

התבססות צה"ל בקווי ההגנה על הגדה המזרחית של תעלת סואץ, המרחק העצום בין העורף לחזית בגזרת סיני ופרוץ מלחמת ההתשה - כל אלה חייבו את צה"ל ופיקוד הדרום להגדיל את סדר־הכוחות בחזיתו המערבית. כדי לאפשר שליטה בכוחות הרבים

אוגדה שישיית, אוגדה 210, בפיקודו של האלוף דן לנר, בפיקוד הצפון. התכנון האופרטיבי האמיתי עסק בכל אותה תקופה בתוכניות התקפה כמענה לפתיחה אפשרית של מלחמה על־ידי צבאות ערב. במקביל הוכנו תוכניות - ברמת הפיקוד המרחבי והאוגדות - להגנה במרחבי חזית הדרום וחזית הצפון. גם בפו"ם עסקו החניכים בנושאים האופרטיביים האלה, בעיקר ברמת האוגדה וחטיבותיה.

לחימת מפקדות האוגדה במהלך מלחמת יום הכיפורים

הכוח היחיד שעמד מול צבאות מצרים וסוריה כשהחלה מלחמת יום הכיפורים היה הכוח הסדיר. בסיני הייתה זו אוגדה 252 שפיקדה על הכוחות. פיקוד הצפון, שחסר מפקדת אוגדה סדירה, פיקד ישירות על החטיבות שבקו רמת־הגולן. עם השלמת גיוס המילואים הופנו לחזית סיני שתי אוגדות: 143 של פיקוד הדרום, בפיקודו של האלוף אריאל שרון, ו־162 של מפקדת גיסות השריון, בפיקודו של האלוף אברהם אדן. שתי אוגדות המילואים של פיקוד הצפון, אוגדה 36, בפיקודו של תא"ל רפאל (רפול) איתן, ואוגדה 210 החדשה, בפיקודו של האלוף דן לנר, התייצבו בחזית רמת־הגולן וקיבלו את הפיקוד על הכוחות הלוחמים.

בעקבות החלטת המטה הכללי הועברה גם העתודה היחידה, אוגדה 146 בפיקודו של תא"ל מוסה פלד, מפיקוד המרכז לפיקוד הצפון, והחלה ב־8 באוקטובר בהתקפת הנגד. מפקדת אוגדה שביעית, אוגדה משימתית 440, שהייתה חסרת כוחות, שנבנתה על בסיס מפקדי מה"ד והמכללה לפיקוד ומטה, הורדה גם היא לסיני, וקיבלה אחריות להגנת העורף ולתכנונו של מבצע הישט מיוחד בדרומה של חזית סיני.

גם במלחמה הזאת הופעלו בעורפה של חזית הצפון כוחות של אוגדת הונאה, בפיקודו של אל"ם צביקה לבנון. עם הגעת הכוחות של אוגדות המילואים לחזית סיני, ועוד לפני שהחלה עבודה מסודרת של מפקדותיהן, הן הוטלו להתקפת הנגד שנכשלה. בשלב המגננה בסיני, בדומה לשלבים האחרים של הצליחה וההתקדמות במרחבי הגדה המערבית, נעשתה עבודת המטה העיקרית במפקדות העיקריות של האוגדות שפרסו בעורף הכוחות. מפקדי האוגדות פעלו ממפקדות קדמיות ומחפ"קים. במהלך הפעילות נהרג מפקד אוגדה 252, האלוף אלברט מנדלר, כאשר צפה מנגמ"ש הפיקוד אל עמדות המצרים בגזרה הדרומית של תעלת סואץ.

גם ברמת־הגולן הפעילו האוגדות את מרכזיהן מתוך המפקדות העיקריות שפרסו עד מהרה ברמת־הגולן. המרחקים הקצרים אפשרו לנהל את הלחימה העיקרית מתוך המפקדות האלה, והיצאיא לחפ"קים נעשתה לפרקי זמן קצרים.

לקחי מלחמת יום הכיפורים - הגידול בבניית האוגדות ובניית מפקדות הגייסות

בעקבות הקרבות רחבי ההיקף והשחיקה המסיבית של אמצעי הלחימה נכנס צה"ל, לאחר שהסתיימה של מלחמת יום הכיפורים, לתכנית מואצת של בניין הכוח, ובתוך כך גם של בניית המפקדות. כבר עם סיום הקרבות הפכה אוגדה 36 מאוגדת מילואים לאוגדה

העדפת מאמצי האש, בעיקר אלה של חיל האוויר על מאמצי התמרון, השינוי באחריות הלוגיסטית והצמצום בהיקף האימונים ובסוגי המתארים של האוגדות ומפקדותיהן נתנו את אותותיהם

ובמאמצי ההתבצרות והלחימה מול המצרים הוקמה בסיני מפקדת הכוחות המשוריינים. למפקדה הראשון התמנה אלוף אברהם אדן ("ברן") שהעניק לאוגדה 252 את מספרה, שהיה מבוסס על הערכים הגימטריים של כינויו.

הפעילות האינטנסיבית והשליטה על כוחות קבועים מתמרנים, מסייעים ותומכי לחימה בגזרה אחת אפשרו לצה"ל לראשונה לבחון באופן מקיף את נושא האוגדה הקבועה. בעקבות ההצלחה היחסית הוחלט בצה"ל להסב את כל מפקדות האוגדה למפקדות קבועות. החטיבות, האגדים הארטילריים ואגדי התחזוקה הוכפפו אליהן הן בעתות מלחמה והן בעתות שגרה.

לצד האוגדה הקבועה בסיני הוסבו גם ארבע האוגדות האחרות לאוגדות קבועות. ההסבה חייבה מערכת של תרגילים שבהם הופעלו כלל הכוחות שבאחריותה של מפקדת האוגדה. באפריל 1973 ובעקבות כוונות "כחול־לבן" (מהלך של צה"ל בחודשים מאי-אוגוסט 1973, שכלל את העלאת הכוונות ביחידות צה"ל והיערכות למלחמה בין ישראל לבין מצרים וסוריה) הוחל בהקמה מהירה של

צה"ל במלחמת ששת הימים
פורץ בסיני. ב־5 ביוני 1967 נעו
שלוש האוגדות בסיני מערבה
כדי לתקוף את המערכים
המצריים ולאגפם

אוגדה מרחבית נוספת נבנתה להגן על מרחב אילת, הערבה ודרום הנגב.

התכנון האופרטיבי שבו עסקו האוגדות והגייסות כלל בעיקר תוכניות התקפיות שנועדו להחזיר את הלחימה אל שטחי האויב. במקביל פותחו תוכניות הגנתיות שליוו בין היתר את שלבי הפינוי של צה"ל מסיני לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים.

במבצע ליטני ב־1978 חלה נקודת מפנה - כוח בסדר גודל אוגדתי, שלא התבסס על מפקדת אוגדה קבועה, הופעל בדרום לבנון בכמה מאמצים מתואמים, וכבש את רובו של השטח שנמצא מדרום לנהר אל־ליטאני.

בסוף שנות ה־70 חלה החמרה בגבול הצפון מול ארגוני הטרור, והדבר חייב הקצאת כוח מוגברת למרחב, כולל כוחות אוגדתיים שהתפנו מסיני והועברו מעת לעת צפונה.²

פינוי שטחי סיני והתגבשותו של הסכם השלום עם מצרים אפשרו פריסה מחודשת של הכוח הסדיר. לצד מפקדת אוגדה 36, שהייתה ערוכה דרך קבע להגנת רמת־הגולן, נפרסה אוגדה 162 בפיקוד המרכז, וקיבלה את האחראיות על בקעת הירדן. אוגדה 252 נותרה בפיקוד הדרום, וקיבלה את האחראיות לגבול השלום עם מצרים.

קבועה סדירה ברמת־הגולן. אוגדה 146 של פיקוד המרכז שלחמה בצפון נשארה בחזית הזאת, והשלימה את סדר־הכוחות של פיקוד הצפון לשלוש אוגדות קבועות.

גם אוגדה 162 הפכה לאוגדה סדירה, ותגברה את הכוחות המוצבים דרך קבע בסיני.

במקביל הוחל בבנייתן של שלוש אוגדות מילואים חדשות על בסיס טנקי פטון שהגיעו מארצות־הברית וטנקים נוספים שהתפנו מיחידות קיימות. אוגדת מילואים נוספת נבנתה על בסיס טנקים שנלקחו שלל. סדר־הכוחות צמח תוך שנתיים לעשר אוגדות. אוגדות נוספות תוכננו להיבנות בשלב מאוחר יותר.

כדי לאפשר שליטה ותמרון של הכוחות הגדולים האלה הוקמו במקביל שלוש מפקדות גיס. המפקדות האלה התמחו בתכנון מהלכים ובתרגול של גופי התמרון הגדולים בגזרות הלחימה השונות. בסוף שנות ה־70 הוחל לראשונה במקביל בבנייתן של אוגדות מרחביות שנועדו לתת מענה לגזרות שבהן תכנן צה"ל להגנה לאורך גבולות העימות. אוגדות כאלו נבנו בגבול לבנון, בעמק ובבקעת הירדן (שם פעלו בשלב מסוים שתיים, ואף שלוש אוגדות מרחביות - מחשש להתקפה אפשרית מכיוון החזית המזרחית).

הפעלת מפקדות האוגדה במלחמת לבנון הראשונה

תכנית שלום הגליל למתקפה יזומה של המחבלים, ואולי גם של הכוחות הסוריים בלבנון, עברה אף היא כמה שינויים.

בסופו של דבר הופעלה תכנית רבתי שכללה שלושה מאמצים:

- מאמץ ללחימה בארגוני המחבלים במרחב החוף עד גִּירוֹת, ובו שלוש אוגדות: אוגדת הגולן, 36, בפיקודו של תא"ל אביגדור קהלני; אוגדת הגליל, 91, בפיקודו של תא"ל יצחק מרדכי; ואוגדת הצנחנים, 96, בפיקודו של הקצ"ר תא"ל עמוס ירון.
- מאמץ בבקאע במזרח לבנון מול המחבלים והכוחות הסוריים, שבו השתתפו בשלב הראשון אוגדת סיני, בפיקודו של תא"ל עמנואל סקל, ובהמשכו גם מפקדת אוגדת מילואים של פיקוד הצפון, בפיקודו של תא"ל גיורא לב. המאמץ הזה בפיקוד מפקדת הגיס הצפוני התפתח בהמשך, ונשאבו אליו כוחות נוספים, בהם מפקדת אוגדה מאולתרת, בפיקודם של תא"ל דני ורדי ותא"ל יוסי פלד, ומפקדת אוגדת מילואים נוספת מפיקוד המרכז, בפיקודו של תא"ל יום טוב תמיר.

התפתחותו של העימות המוגבל מול ארגוני הטרור הפלסטיניים הביאה גם להקמת שתי מפקדות אוגדה מרחביות: האחת בשטחי יהודה ושומרון והשנייה ברצועת עזה. תחת כל אחת מן האוגדות המרחביות פעלו מפקדות של חטיבות מרחביות שנהפכו למרכז לשליטה ולידע לכוחות השונים שפעלו במרחבן.

המבצעים השוטפים הביאו להתמחות רבה בהפעלת כוחות קטנים ובפעילות מיוחדת עם גורמים שונים בהם חיל האוויר, שירות הביטחון הכללי והמשטרה.

הפעילות האינטנסיבית במפקדות האוגדה המרחביות לעומת הפעילות הדלילה במפקדות המתמרנות הובילה בין היתר להחלטה לצמצם את מספרן של האוגדות. הצמצום הזה, לצד תוכניות ההפעלה של הכוח והטיית הדגש לעברו של מאמץ האש, הובילו גם לסגירתן של חלק מפקדות הגיס, שנועדו לתאם בין המאמצים המתמרנים ולהביא לסינרגיה בהפעלת הכוח.

רק הפעילות המרוכזת במבצע חומת מגן במרס 2002 הביאה שוב להפעלת מפקדות אוגדה לשליטה על כוחות גדולים יחסית בפעילות שחיבה לעתים תמרון מצומצם. ההתנסות המחודשת בפיקוד ובתיאום, תוך לחימה של כמה אוגדות מילואים ואוגדות סדירות, הולידה לא מעט לקחים, וחיבה התארגנות שלא מוצתה עד תום.

מפקדות האוגדה במבחן המערכה נגד חזבאללה

רבות נכתב על הפעלת הכוחות במבצע שינוי כיוון 11 - המהלך הקרקעי במערכה נגד חזבאללה בשלב האחרון של מלחמת לבנון השנייה, שנערך ב־11-14 באוגוסט 2006. התוכניות האופרטיביות של פיקוד הצפון כללו כמה אוגדות, שאותן הובילה אוגדת הגליל. האוגדה, שחנתה דרך קבע בגבול הצפון, הקדישה זמן רב לבחינה מפורטת של המהלכים האפשריים, ואף יצרה מעין תורת לחימה לשם פתרון הבעיות ולהשלמת המשימות הצפויות במרחב. בתכנונים האופרטיביים נטלו חלק אוגדות אחרות, בעיקר אוגדה 162 ואוגדת הצנחנים.

במהלך הלחימה הפעילו האוגדות את יחידותיהן על-פי המשימות שהשתנו מעת לעת. השינוי התכוון בפקודות מרמת הפיקוד חייב באוגדות ביצועם של נוהלי קרב רבים. אלה גולו זמן רב מן הכוחות שהיו מופקדים על הביצוע. שיטות הפעולה, התמרון והאש שנגזרו מן הפקודות השתנו גם הן מעת לעת ומגזרה אחת לאחרת. במקרים רבים לא תרם ספק האש המרכזי - חיל האוויר - את חלקו לכוחות המתמרנים בצורה מספקת. גם הפעלת הארטילריה מהסוגים השונים לקתה בעיקר ביכולת של הכוחות המתמרנים לדרוש את האש, לטווח אותה ולנהלה.

התארגנותו של צה"ל במערך לוגיסטי מרחבי שחררה את האוגדות מעיסוק בנושא. את הכשלים בתמיכה הלוגיסטית ניתן לייחס בין היתר להפרדתו של המערך מן הדרג הלוחם ברמות שמעל הגדוד. במכתב למערכת הארץ של אל"ם (מיל") אורי זכאי הוא הזכיר את אחוות הלוחמים ששררה במלחמת יום הכיפורים בין הדרג הלוגיסטי האורגני לבין הכוחות הלוחמים שנוקקו לשירותיו. לדברי זכאי, סוד הניצחון טמון במוטיבציה של הדרג הלוגיסטי.

הריחוק היחסי של מפקדות האוגדה משדה הקרב, העבודה במתקני קבע המוארים בנורות ניאון ומול מסכי הפלזמה פגעו כנראה ביכולת ההובלה, במנהיגות הקרבית של מפקדי האוגדות, ואולי גם בזו של

בעקבות השהייה הממושכת בלבנון והניסיון שהצטבר במהלך הלחימה נגד הטרור השיעי הגואה, התמחו המפקדות שפעלו בשטח בהגנת המרחב

- מאמץ התקדמות בהר לעבר ציר גִּירוֹת־דמשק, ובו האוגדה הסדירה מפיקוד המרכז - אוגדה 162 בפיקוד של תא"ל מנחם עינן. מפקדת גיס נוספת פיקדה על שתי אוגדות שנערכו להגנה ברמת־הגולן. במהלך הלחימה פעלו מפקדות האוגדה מתוך מפקדות עיקריות ומתוך מפקדות קדמיות שנעו ופרסו בעקבות הטורים המתקדמים. מפקדי האוגדות פעלו בחלק מן הזמן מתוך חפ"קים בקרבת הדרג הקדמי של הכוחות הלוחמים. הפעלה של כמה חטיבות במקביל, בעיקר בכניסה לשטחים בנויים ובלחימה בהם, חייבה תיאום מפורט שהתבצע מתוך מפקדות קדמיות שנפרסו בשטח. התנועה הארוכה בצירים מפותלים הביאה לעתים לנתק בין הכוחות הלוחמים שנפתרו רק כשהמפקדה הצליחה להגיע קרוב אליהם.

האוגדות המרחביות במבחן העימות המוגבל

בעקבות השהייה הממושכת בלבנון והניסיון שהצטבר במהלך הלחימה נגד הטרור השיעי הגואה, התמחו המפקדות שפעלו בשטח בהגנת המרחב. את הניסיון הרב ביותר צברה אוגדת הגליל, שמפקדתה פעלה שנים רבות מתוך שטח לבנון לצד מפקדת היק"ל (יחידת הקישור ללבנון). האוגדה המשיכה בהתמחותה גם כשהכוחות התרכזו ברצועת הביטחון וגם כשנערכה על גדר הצפון עם השלמת הניסגה מלבנון בשנת 2000.

אספקת ציוד לכוחות הקרקע באמצעות מטוסי קרנף.
 התארגנותו של צה"ל במלחמת לבנון השנייה במערך לוגיסטי
 מרחבי שחררה את האוגדות מעיסוק בנושא. את הכשלים
 בתמיכה הלוגיסטית ניתן לייחס בין היתר להפרדתו של המערך
 מן הדרג הלוחם ברמות שמעל הגדוד

כך באופן רשמי. באין תרגילי אוגדות ומבצעים אוגדתיים הרימו ראש מפקדות החטיבות, בעיקר אלו הסדירות, והפכו ממסגרת מתואמת הפועלת לצד חטיבות אחרות לכוח עצמאי כמעט (לאוגדה לא הייתה אפילו לוגיסטיקה עצמאית, ואת האש החטיבה יודעת לדרוש ולתפעל באופן עצמאי, כמו במלחמת העצמאות ובמלחמת סיני).

ההכשרה בפר"ם התאימה את עצמה במהלך השנים לצורכי צה"ל. כבר לקראת מלחמת ששת הימים עבר מוקד התכנונים של התמרון והאש מהחטיבה לאוגדה. בפר"ם הכינו את התכנונים המפורטים של צה"ל בנושאים האופרטיביים המרכזיים, בין היתר הבקעת המערכים המצריים בקדמת סיני, הטיפול במעלות רמת הגולן ופריצת המערכים הסוריים השולטים עליה. במהלך מלחמת ההתשה וערב מלחמת יום הכיפורים עסקו בפר"ם בהגנה ברמת הגולן ובגדת תעלת סואץ, וכן בתוכניות התקפיות להעתקת הלחימה לתוך שטח האויב. גם ערב מלחמת לבנון הראשונה תכננו בפר"ם לפרטים התקדמות בשטחי לבנון לעבר מערכים ובסיסים של מחבלים ושל צבא סוריה.

שנים רבות של עיסוק מוגבר בעימות מוגבל, עם השינויים בטבע המלחמה, הובילו גם בפר"ם לשינוי האג'נדה. האוגדה, הקרקע והתמרון פינו את מקומם לחטיבה, למרחב ולמטרות. מפקדים רבים, בעיקר בוגרי יחידות מיוחדות, ויתרו ודילגו על מסלול ההכשרה, המחייב גם שנת הכשרה במכללה לפיקוד ומטה. כשהגיעו לתפקידי פיקוד ברמת האוגדה, ומכיוון שנמנעה מהם האפשרות לתרגל בתכיפות, כפי שהיה בעבר, לא היה להם לעזר ניסיונם הקרבי הרב, ובמהלך מבצע "שינוי כיוון", כפי שכתב אל"ם זאב במאמרו על 8 באוקטובר **המערכת כולה חרקה**.

בפעילויות הלחימה ברצועת עזה במסגרת מבצע "עופרת יצוקה" ומבצע "צוק איתן" הופעלו מפקדות אוגדה נוספות בצד האוגדה המרחבית, לשליטה ולתיאום של החטיבות, שהיו גם הפעם העוצבה המרכזית בלחימה. הערך המוסף של הפעילות ברמה האוגדתית נראה שוב שולי.

הערות למאמר הזה מתפרסמות באתר הוצאת מערכות.

חלק ממפקדי החטיבות (קשה לפקוד "אחריי" מבונקר פיקוד). גם ההכשרה הבלתי מספקת של המפקדים והמפקדות לעבודת מטה, לפיקוד ולשליטה בתנאי קרב נתנה כנראה את אותותיה.

סיכום ומסקנות

האוגדה המשימתית, ובעקבותיה האוגדה הקבועה, היו במשך שנים קבלן הביצוע העיקרי של צה"ל בכל הנוגע לתכנון האופרטיבי ולפיקוד על מבצעים בלחימה. השחיקה שחלה בחשיבות הכוחות המתמרנים בכלל, ובמפקדות האוגדה כמפקדות עליהם בפרט, הביאה לא רק לקיצוץ בסדר הכוחות אלא גם להטיה בתשומת הלב. גם המעט שנותר נפגע בעשורים האחרונים, שבהם נתבע הצבא לעסוק בעיקר במתארים של העימות המוגבל.

העדפת מאמצי האש, בעיקר אלה של חיל האוויר על מאמצי התמרון, השינוי באחריות הלוגיסטית והצמצום בהיקף האימונים ובסוגי המתארים של האוגדות ומפקדותיהן נתנו את אותותיהם. הפעילות המרחבית באזור מוגבל ומוכר הובילה גם היא לצמצום בפעילות מתמרנת. השטח - הקרקע, העבירות, ניתוח ולימוד של צירי תנועה ומעקפים - כל אלה נדחקו לטובת מאמצי אש. המבט הופנה פעמים רבות כלפי מעלה - לאוויר. שם אין בעיות עבירות, וניתן לתמרן ולהעתיק את הכוח בקלות מגזרה לגזרה, ממטרה למטרה.

הפעילות הרבה באוגדה המרחבית הביאה לניוון שיטות העבודה במפקדות של האוגדות המתמרנות. השליטה הסטטית במפקדות המרחביות - מתחת לנורות הניאון ומול מסכי הפלזמה - קרקעה גם את אלה שנדרשו לתמרן ולנוע בעקבות הכוחות הלוחמים. במהלך הפעילות בלטה חולשת המפקדות לתכנן את נוהל הקרב, אך בעיקר לנהל את הקרב - לפקד ולהוציא לפועל את התוכניות. התיאום הפך לפעילות בין-זרועית ולשיתופיות בין-ארגונית. התיאום בין הכוחות, היוצר סינרגיה ביניהם והמביא להכפלת הכוח, וכן הפעלת הכוח בקרב התמרון והאש - נשכחו.

רמת החטיבה חזרה ותפסה מקום כעוצבת יסוד - גם אם לא הוכרז על

